

Sylwester Czopek*, Dariusz Niemasik**, Wojciech Pasterkiewicz

Wstępne wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku 117 w Rzeszowie zlokalizowanym na obwodnicy miasta

Abstract

Czopek S., Niemasik D., Pasterkiewicz W. 2012. Preliminary results of excavation research carried out at the site 117 in Rzeszów located on the city ring-road. *Raport 2007-2008 (1)*. Warszawa, 577-594.

The site 117 in Rzeszów (AZP 103-76/83) was discovered in 2006. Rescue excavation research was carried out in connection with the construction of the city ring-road in 2006 and 2007. The examination of the area of 117 ares led to the discovery of materials and objects from the Neolithic Age (Linear Band Pottery culture and Malice culture), from the Early Bronze Age (Trzciniec culture), the Early Iron Age (Tarnobrzeg Lusatian culture) and the modern period (16th-19th century). In each of these periods we come across remains of settlement relics – settlements, encampment (?), traces of economic activity. The most intense traces were left by the population of the Tarnobrzeg Lusatian culture.

Keywords: Rzeszów, Neolithic Age, Early Bronze Age, Early Iron Age

■ ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Stanowisko 117 w Rzeszowie (Rzeszów-Zalęże), numer AZP 103-76/83, leży na trasie tzw. północno-zachodniej obwodnicy miasta, stanowiącej połączenie między autostradą A-4 i drogą ekspresową S-19 (węzeł w Terliczce), a drogą krajową E-4 (Rzeszów-Przemyśl). Stanowisko to zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych, prowadzonych w 2004 roku przez Fundację Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. Pracami kierował dr hab. Andrzej Pelisiak. W 2006 roku przeprowadzono badania sondażowe, które dały pozytywny wynik i pozwoliły na podjęcie decyzji o konieczności realizacji programu ratowniczych wykopalisk szero-płaskaszczyznowych, które rozpoczęto niezwłocznie, już w tym samym roku. Zasadniczą ich część była przeprowadzona w 2007 roku. Inwestorem był Miejski Zarząd Dróg i Zieleni w Rzeszowie, a wykonawcą Muzeum Okręgowe. W sumie przebadano 117 arów, odkrywając 410 obiektów ziemnych i 4223 artefakty (w tym 3637 fragmentów ceramiki, 273 zabytki krzemienne i ze skał niekrzemiennych, 305 brył polepy, 3 fragmenty naczyń

szklanych, 3 kości, jeden kafel, jeden nieokreślony przedmiot żelazny) o różnej chronologii. Główne wyniki badań zaprezentowano w krótkim sprawozdaniu (Czopek *et al.* 2007). Prezentowany tu artykuł jest zatem kolejną, pogłębioną próbą podsumowania wykopalisk z lat 2006-2007.

Omawiane stanowisko (Ryc. 1) zajmuje niewielkie wyniesienie w obrębie dna rozległej doliny Wisłoka (odległość od obecnego koryta wynosi 1700 m), stanowiącej część tzw. Pradoliny Podkarpackiej. Z drugiej strony stanowisko jest oddalone o 1300 m od krawędzi Przedgórskiego Płaskowyżu Lessowego. Wysokości bezwzględne w obrębie stanowiska wynoszą 198-200 m n.p.m., przy czym kulminacja znajduje się w centralnej części objętej badaniami. Wartości względne są w tym miejscu niewielkie, dno doliny leży bowiem na wysokości 197-198 m n.p.m. Należy jednak zaznaczyć, że w czasie, w którym stanowisko było użytkowane, sytuacja była zupełnie inna. Wypełnienie dna doliny Wisłoka, podobnie jak miało to miejsce w innych częściach Pradoliny Podkarpackiej, ma stosunkowo późną, wręcz

* Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, ul. Hoffmanowej 8, 35-016 Rzeszów, e-mail: sycz@archeologia.rzeszow.pl

** e-mail: darniem@gmail.com

Ryc. 1. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Lokalizacja stanowiska z zaznaczonym przebiegiem inwestycji drogowej – wg: Mapa Topograficzna Polski. Rzeszów – os. 1000-lecia, M-34-69-C-c-1, 1:10 000, Warszawa 2000

Fig. 1. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. The location of the site with the marked course of the road investment – acc. to: Mapa Topograficzna Polski – Topographic Map of Poland – Rzeszów – os. 1000-lecia, M-34-69-C-c-1, 1:10 000, Warszawa 2000

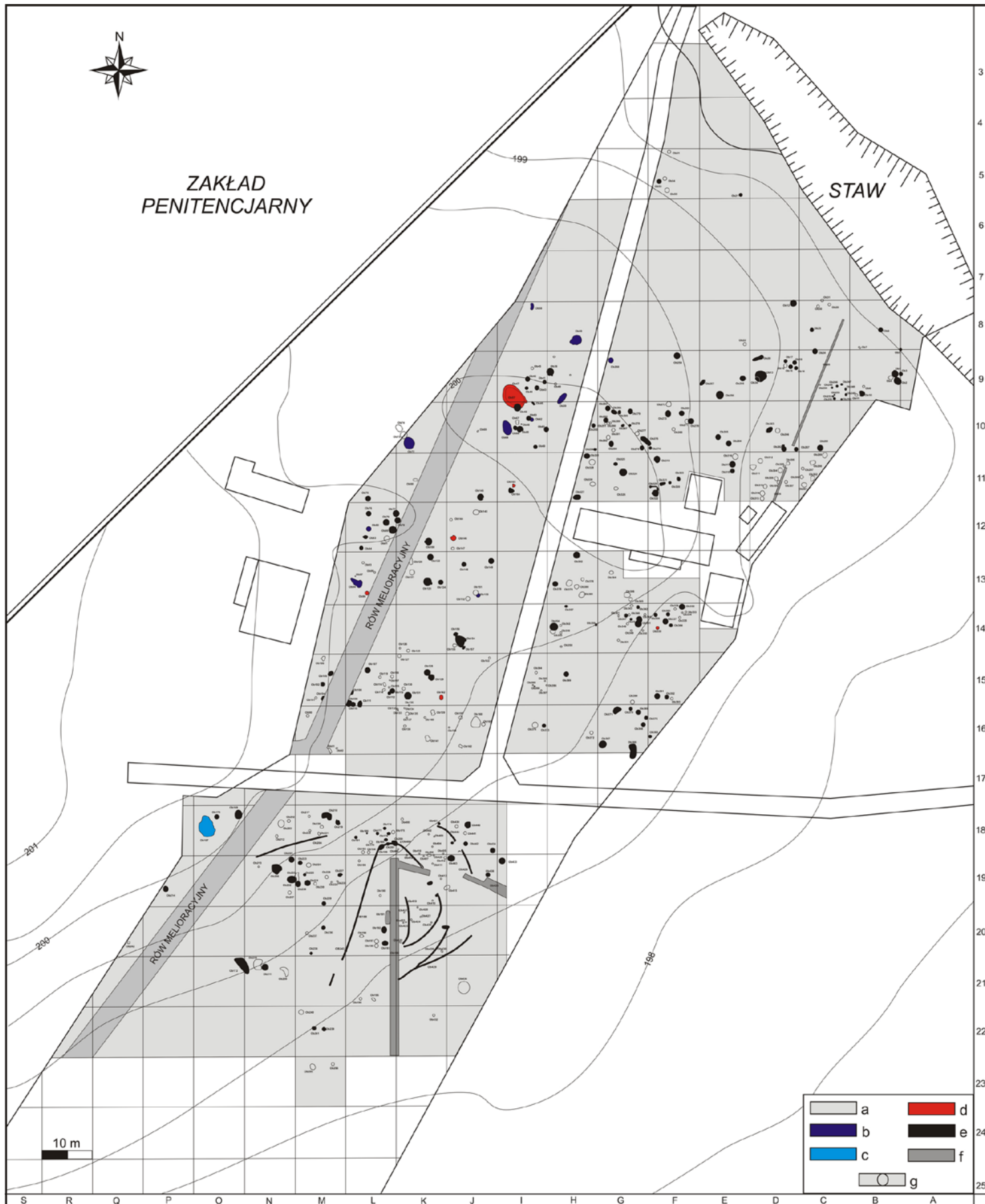
„historyczną” metrykę (Starkel *et al.* 2002). Rzeka Wisłok także zmieniała swoje koryto (obecne zostało ukształtowane dopiero w czasach nowożytnych), a więc również warunki hydrograficzne różniły się od obecnych (Półwiartek 1995, 84-98). W odległości zaledwie 500 m od omawianego stanowiska mamy widoczny dowód tych zmian w postaci tzw. Starego Wisłoka, będącego jednym z dawnych koryt tej rzeki. Być może także przylegający od północy, bezpośrednio do granic badanego terenu, staw jest podobnym reliktem. Teren stanowiska pokrywają utwory gliniaste i pyłowe, pod którymi zalegają piaski i gliny, w tym także pochodzenia aluwialnego.

Warto zwrócić uwagę, że stanowisko położone jest w terenie zabudowanym, a jego północno-zachodnia część została już zapewne całkowicie zniszczona. W tym miejscu znajduje się bowiem Zakład Karny Załęże oraz zabudowana parcela. Nie bez wpływu na stan zachowania stanowiska wpływa też głęboki rów melioracyjny, biegnący wzdłuż osi badań (przebiegu planowanej inwestycji) oraz drogi i gospodarstwo rolne znajdujące się w części wschodniej, które wyłączono z programu badań.

■ KULTURA CERAMIKI WSTĘGOWEJ RYTEJ

Najstarsza faza osadnictwa na stanowisku 117 w Rzeszowie przypada na okres neolitu i jest reprezentowana przez kulturę ceramiki wstępowej rytej. Jej pozostałości pochodzą z niedużego obszaru (60 × 40 m), zlokalizowanego w pobliżu najwyższej części stanowiska (Ryc. 2). Odkryto 11 obiektów nieruchomych, które charakteryzują się różnorodnością form, a w ich wielkościach można wyróżnić dwa przedziały. Pierwszą grupę stanowią obiekty o kolistym kształcie i średnicy sięgającej 80-120 cm (obiekty: 62, 82, 153, 260). W przekroju pionowym mają lekko odwrotnie trapezowaty kształt i są

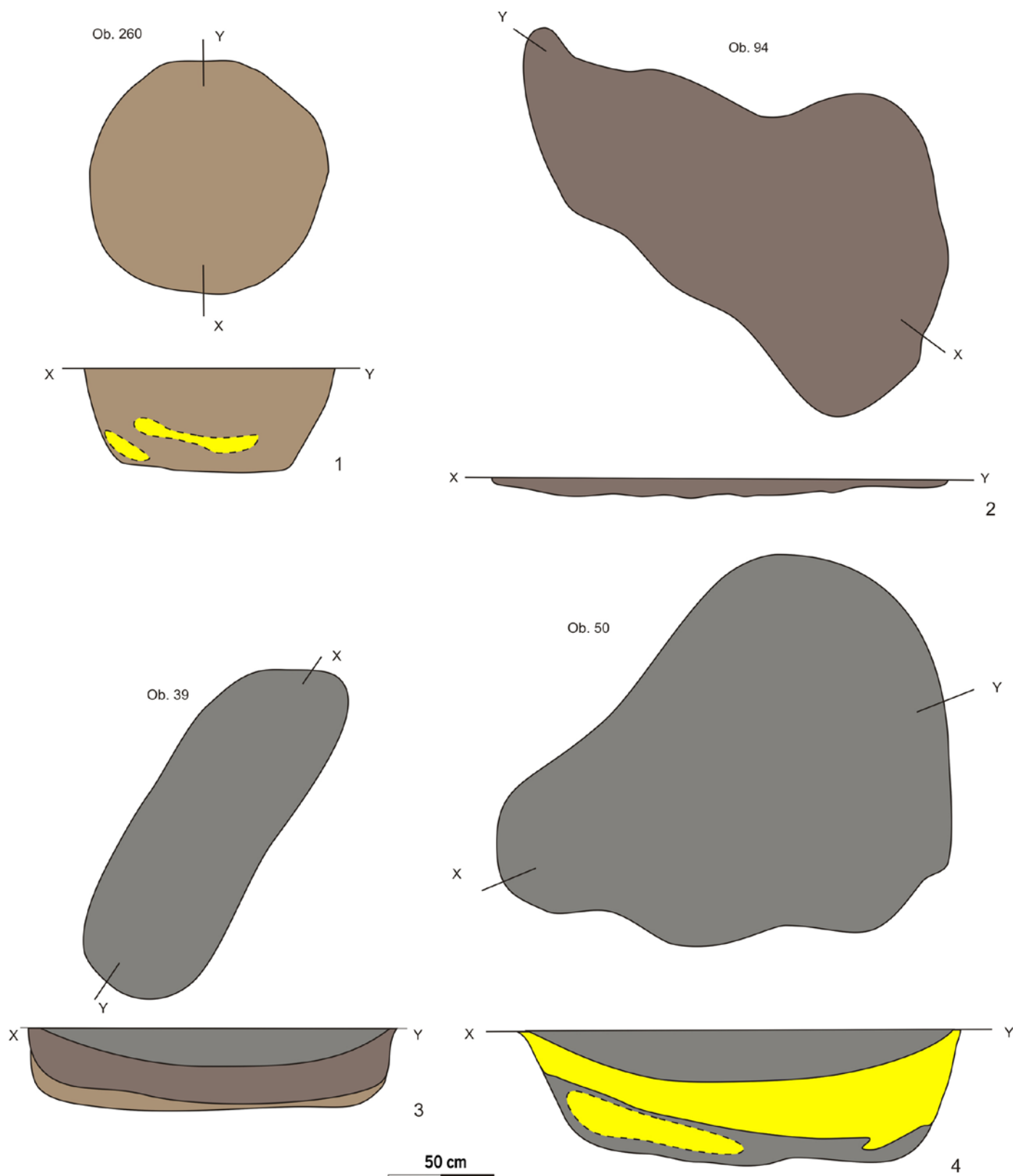
zagłębione do 50 cm (Ryc. 3:1). Drugą kategorię tworzą obiekty o nieregularnym, owalnym kształcie, wymiarach od 200-320 cm długości do 120-200 cm szerokości (obiekty: 39, 50, 58, 64, 72, 94). W profilu mają nieckowaty lub prostokątny kształt z dnem sięgającym maksymalnie do 70 cm (Ryc. 3:2-4). Mimo różnic w wielkości obiektów można zaobserwować w nich podobny układ nawarstwień. Przeważnie było to jednobarwne wypełnienie o kolorze brązowym, czasem przewarstwione wkładkami jasnobrunatno-szarymi lub żółtą ziemią całkową. Większość z tych obiektów jest pozostałością jam o charakterze gospodarczym lub zasobowym. W trakcie badań natrafiono także na jamę budowlaną (gliniankę), powstałą w wyniku wybierania gliny (obiekt 57). W rzucie poziomym miała ona owalny kształt o wymiarach 440 × 400 cm i była naruszona przez jamę kultury trzcinieckiej. W przekroju natomiast miała nieregularny, nieckowaty kształt o nierównym dnie, rozdzielającym się na kilka mniejszych obiektów. W najgłębszym miejscu sięgała do głębokości 130 cm. Wypełnienie obiektu było złożone z kilku warstw uformowanych w wyniku procesów naturalnych lub kulturowych (wtórne wykorzystanie jako jamy śmietniskowej). W sąsiedztwie opisanych obiektów nie odkryto śladów dołków postępujących, które mogłyby być interpretowane jako pozostałości budynku mieszkalnego. Powodem tego może być silna erozja podłoża oraz zniszczenie powierzchni stanowiska przez głęboką orkę.

Ryc. 2. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Plan zbadanej części stanowiska z naniesionymi obiektami: (a) przebadana część stanowiska; (b) obiekty kultury ceramiki wstęgowej rytej; (c) obiekty kultury malickiej; (d) obiekty kultury trzcienieckiej; (e) obiekty tarnobrzęskiej kultury łużyckiej; (f) obiekty z okresu nowożytnego; (g) obiekty nieokreślone chronologicznie (plan sytuacyjno-wysokościowy, wyk. D. Śliwiak 2006 z uzupełnieniami D. Niemasika i W. Pasterkiewicza)

Fig. 2. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A plan of the examined part of the site with plotted objects: (a) examined part of the site; (b) objects of the Linear Band Pottery culture; (c) objects of the Malice culture; (d) objects of the Trzcieniec culture; (e) objects of the Tarnobrzeg Lusatian culture; (f) objects from the modern period; (g) objects with an unspecified chronology (topograph map prepared by D. Śliwiak 2006 and supplemented by D. Niemasik and W. Pasterkiewicz)

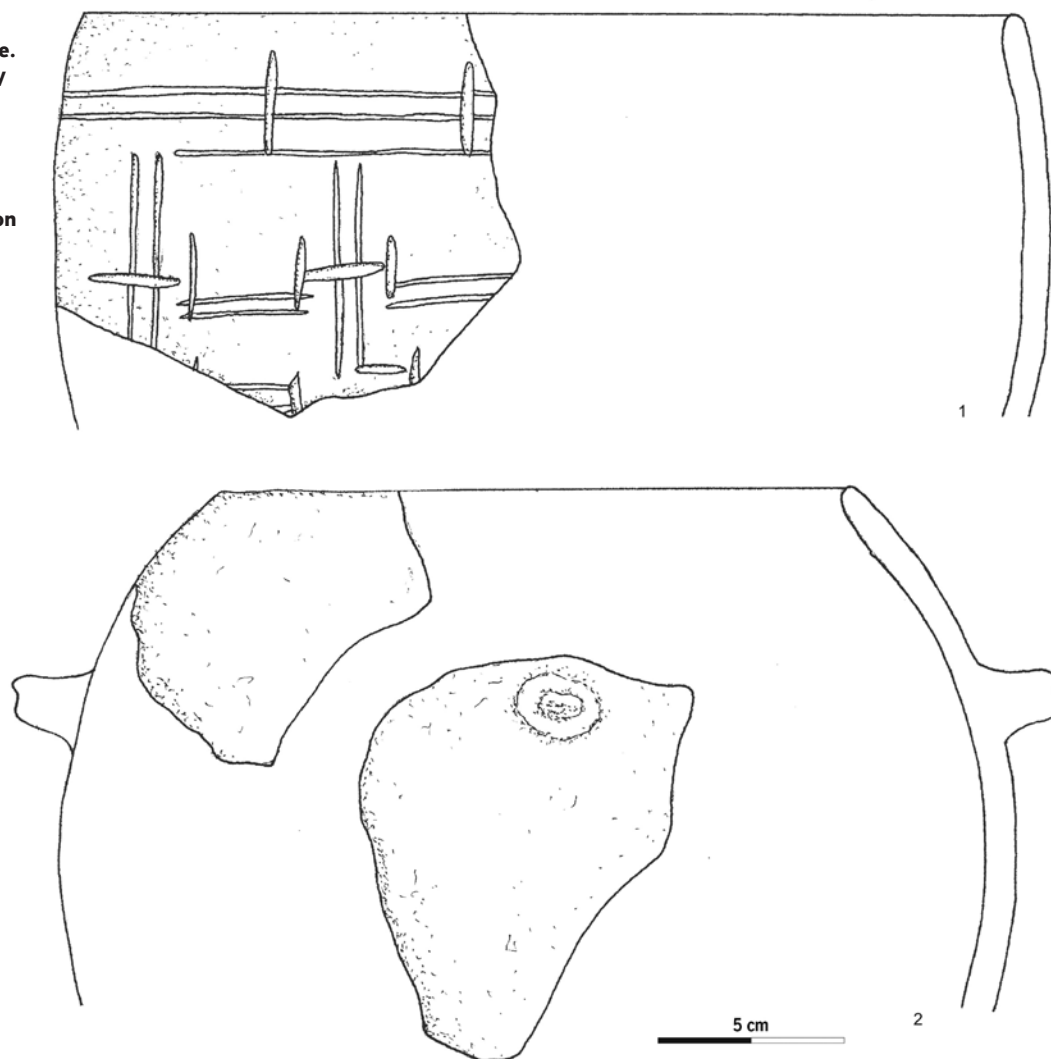

Ryc. 3. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Wybór obiektów kultury ceramiki wstęgowej rytej

Fig. 3. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A selection of objects of the Linear Band Pottery culture

Ryc. 4. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Wybór ceramiki kultury ceramiki wstęgowej rytej

Fig. 4. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A selection of ceramic ware of the Linear Band Pottery culture

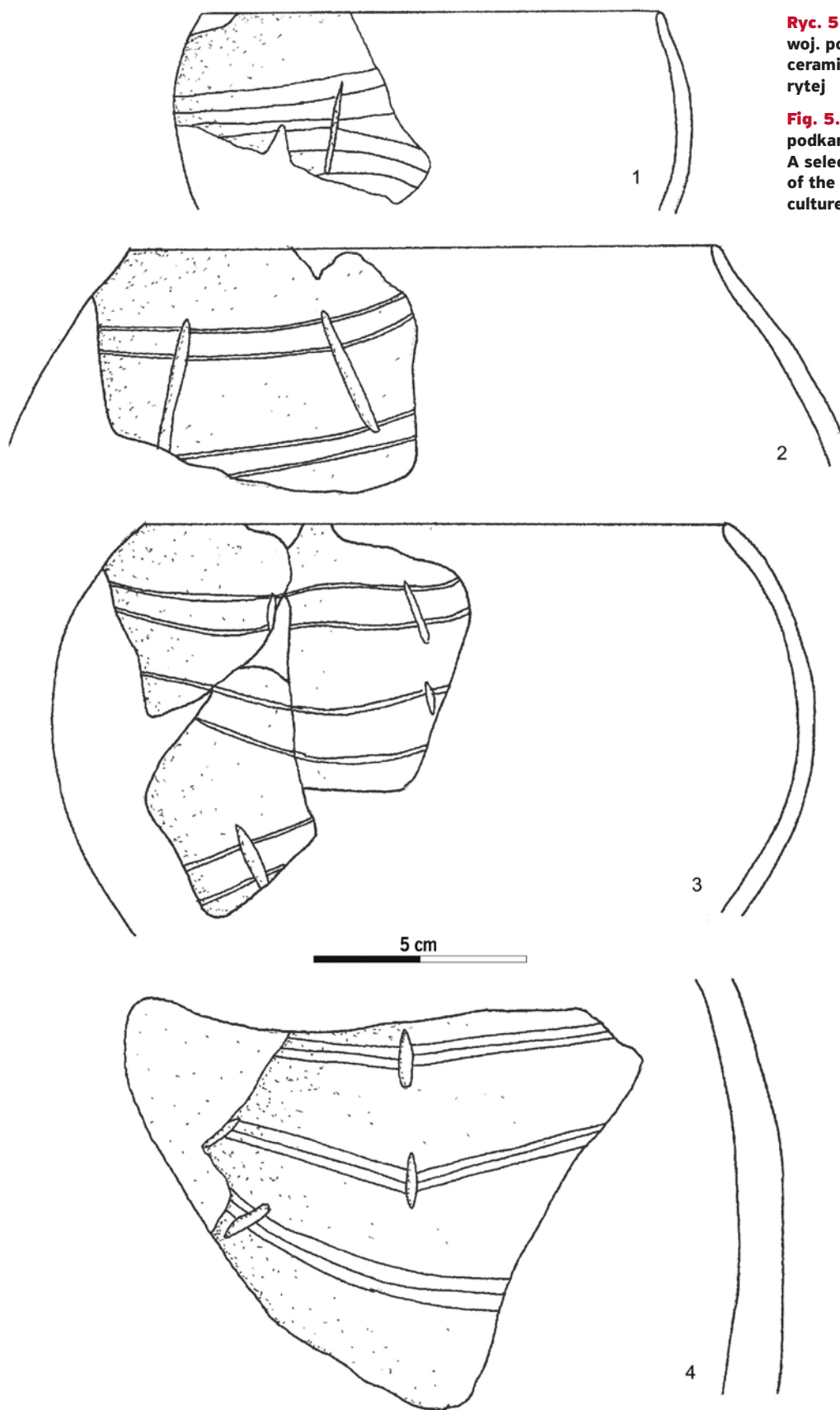

W skład zespołu zabytków ruchomych, pozyskanych w trakcie badań, wchodzi duża ilość fragmentów naczyń, pojedyncze bryłki polepy, materiał krzemienno oraz wyroby ze skał niekrzemienno. Zdecydowana większość z nich pochodzi z obiektów nieruchomych należących do kultury ceramiki wstęgowej rytej. Pojedyncze przedmioty znaleziono także w jamach kultury lużyckiej (obiekty: 43, 46, 47, 48, 63, 65, 256), a także w warstwie ornej. Wśród zbadanych obiektów tylko w kilku odkryto większy, liczący po kilkanaście sztuk, zbiór zabytków. Najliczniejszy zespół pochodzi z opisanego wyżej obiektu 57 – jamy budowlanej.

Zbiór ceramiki nie jest zróżnicowany pod względem cech technologicznych, morfologii i zdobnictwa. Zdecydowanie przeważają ułamki naczyń tzw. grubej roboty (ponad 70% całości). Wśród form dominują naczynia o proporcjach wycinka kuli z zagiętym do wnętrza wylewem. Czasami osiągają one duże rozmiary (wysokość do 30 cm). Jest to ceramika zdobiona wyłącznie ornamentami plastycznymi w postaci nalepianych guzów i niewielkich występow (Ryc. 4:2). Powierzchnie naczyń są przeważnie miękkie i łatwo ścieralne. Są to

ułamki wykonane z gliny o dużej domieszce roślinnej oraz niewielkiej tłuczni ceramicznego i gruboziarnistego piasku. Mniej liczne są naczynia cienkościennie, tzw. delikatnej roboty (Ryc. 5). Jest to ceramika wytworzona jedynie z dobrze wyszlamowanej gliny, tylko sporadycznie występuje domieszka mineralna. Wyróżnia się ona twardością, równomiernym wypałem i charakterystyczną angobowaną powierzchnią. Zestaw naczyń nie jest zróżnicowany – przeważnie są to czarki o odmiennych proporcjach i stopniu nachylenia wylewu. Wśród zdobień częstym motywem są linie ryte nacinane kreskami, które pokrywają całą powierzchnię naczynia. Przeważnie są to 2 lub 4 równoległe do siebie wątki, sporadycznie pojawiają się jednak układy złożone z 6 takich linii. Towarzyszą im nacinania w formie kresek o różnych długościach.

Ze stanowiska 117 pozyskano także liczne materiały krzemienne obejmujące 158 przedmiotów (Ryc. 6). W wytwórczości krzemieniarskiej występują zabytki reprezentujące pozostałości rdzeniowania, półsurowiec oraz narzędzia. Do pierwszej grupy należą znaleziska pojedynczych rdzeni wielopiętowych, głównie

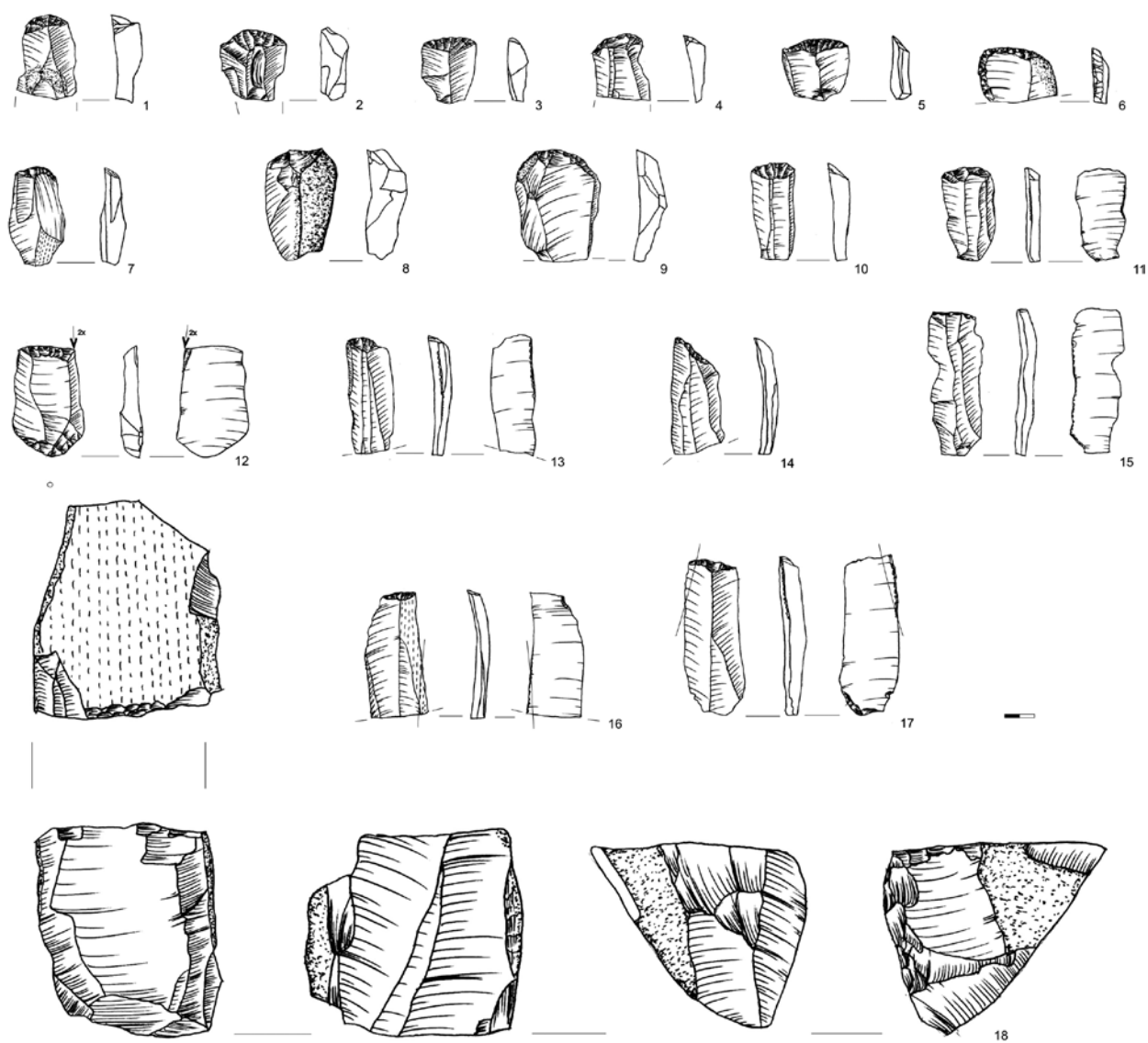

Ryc. 5. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Wybór ceramiki kultury wstęgowej rytej

Fig. 5. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A selection of ceramic ware of the Linear Band Pottery culture

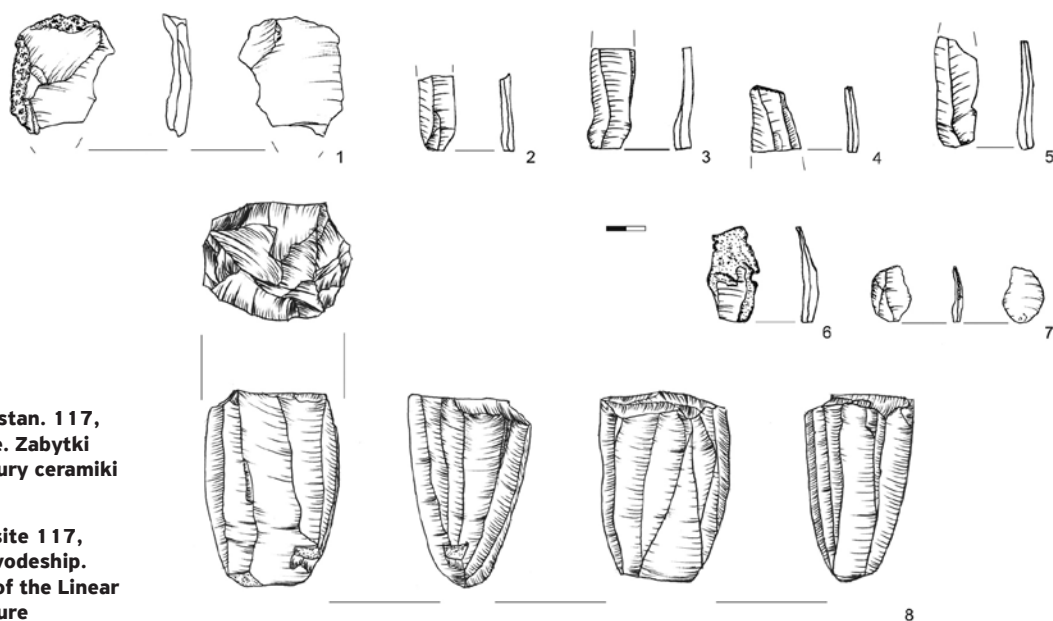
wiórowych o kształtach półstożkowatych. Główny rodzaj półsurowca stanowią wióry oraz ich fragmenty (62 sztuki). Mniej liczny zbiór tworzą także odłupki pochodzące z napraw (10). W grupie narzędzi (łącznie 29) dominują drapacze, przeważnie będące formami krępyimi

o lekko łukowatych drapiskach. Do ich wyrobu wykorzystywano przeważnie półsurowiec wiórowy. Inne rodzaje narzędzi są nieliczne. Znajduje się wśród nich 9 półtylczaków, 2 rylce, jedno narzędzie kombinowane oraz skrobacz. W opisywanym materiale zdecydowanie

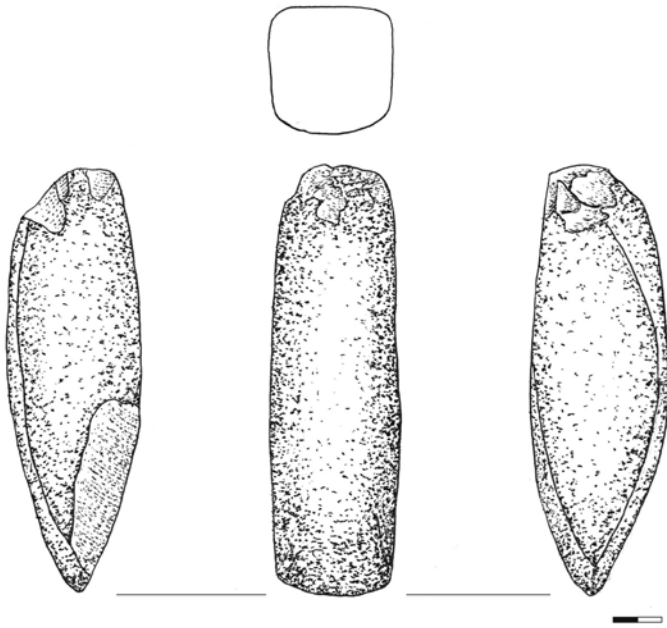
Ryc. 6. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Wybór zabytków krzemiennych kultury ceramiki wstęgowej rytej

Fig. 6. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A selection of flint monuments of the Linear Band Pottery culture

Ryc. 7. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Zabytki obsydianowe kultury ceramiki wstęgowej rytej

Fig. 7. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. Obsidian objects of the Linear Band Pottery culture

Ryc. 8. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Kamienne ciosło kultury ceramiki wstęgowej rytej

Fig. 8. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A stone oar of the Linear Band Pottery culture

dominuje surowiec jurajski, podkrakowski (53%). Drugą pozycję pod względem liczebności zajmuje krzemień świeciechowski (11%). Niewiele przedmiotów zostało wykonanych z surowca czekoladowego, narzutowego i wołyńskiego (łącznie 11%). Duży udział surowcowy ma także obsydian (9%). Wykonywano z niego przede wszystkim wióry oraz pojedyncze narzędzia (Ryc. 7). 26 zabytków nie udało się określić surowcowo z powodu ich przepalenia.

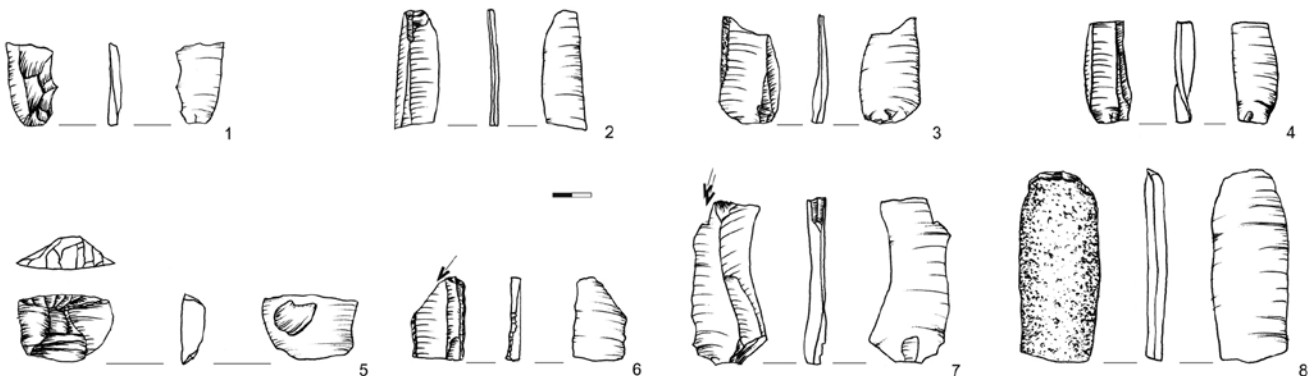
W trakcie badań pozyskano także pojedyncze zabytki wykonane z kamienia. Jest to fragment płyty ze śladami użytkowania oraz ciosło o asymetrycznym kształcie (Ryc. 8). Do ich wyrobu użyto łupka dynowskiego.

Specyfika opisanego materiału znajduje analogie w zespołach znanych ze stanowisk z terenu Rzeszowa (stanowisko 3: Kadrow 1997; stanowisko 16: Kadrow 1990) oraz rejonu Przemyśla (Kormanice 1: Aksamit 1971). Posiada ponadto cechy technologiczne oraz surowcowe typowe dla inwentarzy kultury ceramiki wstęgowej rytej w późnym okresie jej rozwoju (Balcer 1983).

Chronologię odkrytych materiałów można odnosić do fazy żelazowskiej (Pavúk 1969). Najprawdopodobniej należy je łączyć z podfazą IIa rozwoju tej kultury (Kadrow 1990, 63). Niektóre elementy świadczą także o możliwości usytuowania części materiałów w obrębie podfazy IIb. Chodzi tutaj głównie o motywy wykorzystujące zwiłkrotnione linie ryte i towarzyszące im długie nacięcia. Związek z takim datowaniem wskazuje obecność importowanej ceramiki bukowogórskiej (Kaczanowska, Godłowska 2009, 144-146) oraz składniki materiału krzemienno – głównie obsydian (Szeliga 2007, 296, 297).

■ **KULTURA MALICKA**

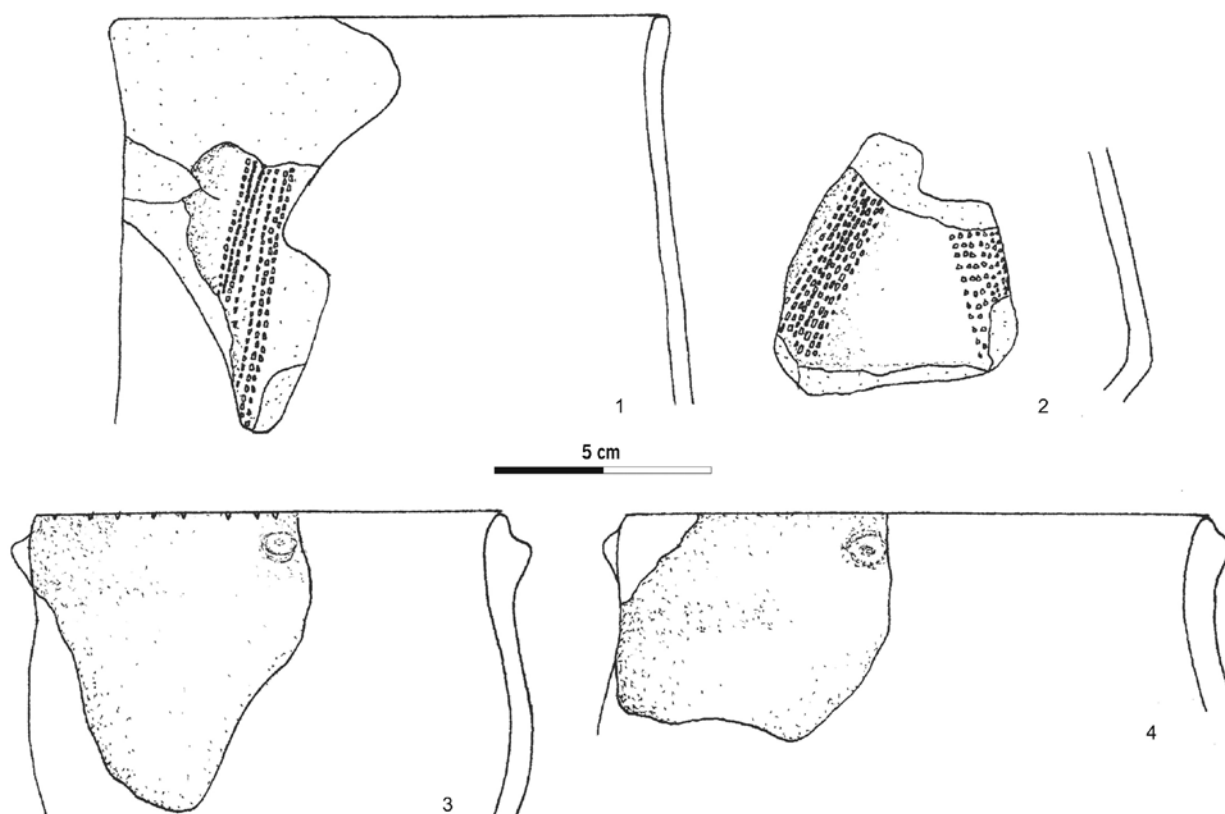
Oprócz kultury ceramiki wstęgowej rytej na stanowisku Rzeszów 117 znajdują się pozostałości młodszych faz osadnictwa neolitycznego, które należy wiązać z kulturą malicką. Są one reprezentowane przez jeden obiekt 187 odkryty w południowej części stanowiska, w pobliżu osady kultury ceramiki wstęgowej rytej (Ryc. 2). Potwierdza to tym samym tezę o lokalizowaniu stanowisk kultury malickiej w miejscach zajętych wcześniej przez kulturę ceramiki wstęgowej rytej (Kadrow 1990a, 43-51; Czekał-Zastawny *et al.* 2004, 70). W rzucie poziomym obiekt tworzył owalny, jasnoszary zarys o wymiarach 400 × 300 cm. W przekroju miał nieckowaty kształt z nierównym dnem, sięgającym w najgłębszym miejscu do głębokości 82 cm od powierzchni gruntu. Wypełnisko było uwarstwione, jasno- i ciemnoszare z wkładkami ziemi calcowej. Z eksploracji obiektu pozyskano niewielki zespół zabytków, na który składa się 27 wyrobów krzemienno-nych oraz 44 ułamki naczyń.

Ryc. 9. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Wybór zabytków krzemienno-nych kultury malickiej

Fig. 9. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A selection of flint monuments of the Malice culture

Ryc. 10. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Wybór ceramiki kultury malickiej

Fig. 10. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A selection of ceramic ware of the Malice culture

Wśród materiałów krzemienych przeważa półsurowiec i pozostałości produkcyjne – wióry oraz odłupki, łuski i okruchy (Ryc. 9). W grupie narzędzi znajdują się 2 drapacze oraz 2 rylce. W całym materiale zdecydowanie przeważa krzemień czekoladowy. Sporadycznie występuje krzemień wołyński. Cechy krzemieniarstwa znajdują analogie w zespołach kultury malickiej znane z innych stanowisk (Kadrow 2006, 70).

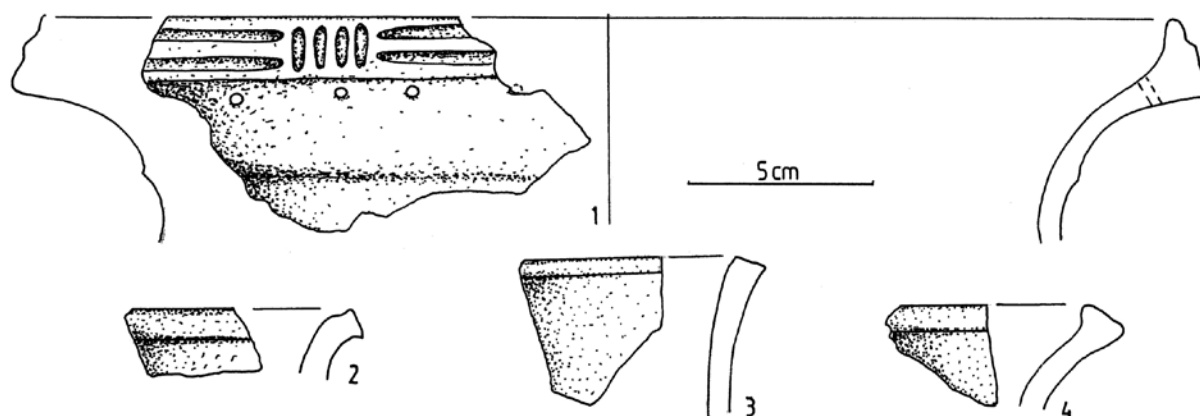
Wśród ceramiki występują formy cienkościennie, delikatnej roboty, w formie pucharków gruszkowatych (Ryc. 10:1, 2). Powierzchnia nosi ślady angoby i jest technologicznie podobna do spotykanej na naczyniach „delikatnej roboty” kultury ceramiki wstęgowej rytej. Są one ozdabiane ornamentem nakłuwanym w formie ukośnych pasm pojawiających się powyżej największej wydatności brzuśca. W materiale ceramicznym znajdują się także formy garnkowate o esowatym profilu (Ryc. 10:3, 4). Zdobią je ornamenty plastyczne w postaci guzków umiejscowionych pod krawędzią wylewu a także nacięcia na krawędzi.

Opisane materiały najprawdopodobniej należy łączyć z wczesnymi etapami rozwoju kultury malickiej (Kadrow 1996, 68, 69). Świadczy o tym obecność ornamentu nakłuwanego oraz brak elementów późnych – „rzeszowskich”.

■ KULTURA TRZCINIECKA

Horyzont trzciniński na stanowisku nie jest zbyt dobrze czytelny. Reprezentują go nieliczne fragmenty ceramiki pochodzące głównie z młodszych obiektów, a więc znajdujące się na wtórnym złożu (np. obiekty: 20, 42, 43, 48, 78, 107, 169, 354). Tylko w pięciu przypadkach (obiekty: 47, 142, 146, 165, 339), ceramika kultury trzcinińskiej stanowiła jedyny inwentarz zabytkowy lub była materiałem najmłodszym. Wszystkie wymienione jamy (tj. 13) są zlokalizowane w centralnej partii stanowiska, w dość luźnym rozrzucie. Wyznaczają one strefę aktywności osadniczej ludności kultury trzcinińskiej w najbardziej dogodnym miejscu, tj. na kulminacji wyniesienia i jej obrzeżach. Obiekty, które można przypisać tej kulturze, były niewielkimi jamami o zbliżonych do owalu rzutach i nieckowatych profilach. Ich charakter i liczba świadczą o tym, że stanowisko można uznać za krótkotrwały ślad pobytu niewielkiej grupy ludzi. Kwestią otwartą jest w tym przypadku terminologia – osada stabilna jednosezonowa, obozowisko, koczowisko (śląd penetracji; por. Makarowicz 2010, 84).

Ceramika jest bardzo rozdrobniona. Zidentyfikowano zaledwie kilkadziesiąt fragmentów (około 1% całego zbioru ceramiki pozyskanej ze stanowiska). Z charakterystycznych cech należy odnotować klasyczne ukształtowanie krawędzi (Ryc. 11) oraz technologię z udziałem tłuczni kamiennego w masie ceramicznej i typowe, gładkie powierzchnie. Zdarzają się jednak fragmenty o zniszczonych powierzchniach.

Ryc. 11. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Ceramika kultury trzcinieckiej

Fig. 11. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. Ceramic ware of the Trzciniec culture

Niewątpliwie najciekawszym zabytkiem jest tutaj fragment naczynia (Ryc. 11:1) z obiektu 146, charakteryzujący się zdobioną, silnie profilowaną krawędzią, znajdującymi się pod nią otworkami oraz umieszczoną poniżej listwą plastyczną wymodelowaną ze ścianek. Nie ma on precyzyjnej analogii, ale motyw zdobienia krawędzi – poziome żłobki przerywane krótkimi, pionowymi – jest typowym przykładem stylistyki trzcinieckiej, charakterystycznym dla wczesnej (klasycznej) fazy (Górski 2007, 49-55; Makarowicz 2010, 21, 22). Stanowisko 117 w Rzeszowie uzupełnia interesujący mikroregion kultury trzcinieckiej w północnej części Rzeszowa i w okolicznych miejscowościach (Czopek 2008). Część z należących do niego stanowisk była badana w związku autostradą A-4 (np. Terliczka 4-5).

▪ TARNOBRESKA KULTURA ŁUŻYCKA

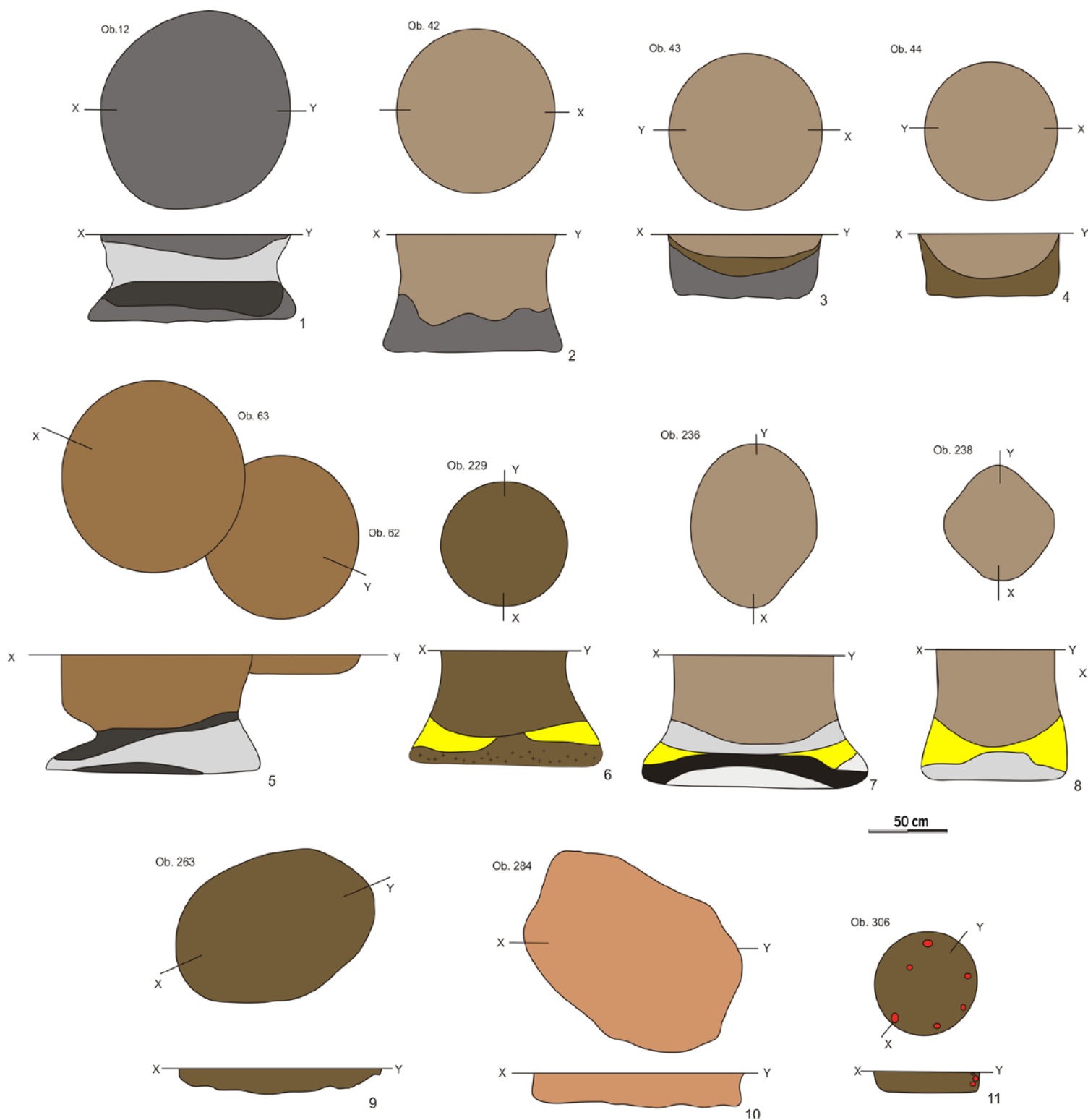
Materiały przypisane tarnobreskiej kulturze łużyckiej stanowią największą część zasobu źródeł pozyskanych na stanowisku – ok. 3 tysiące fragmentów ceramiki, tj. 83% całego zbioru. Jednocześnie związanych z nimi obiektów jest najwięcej, bo aż 198. Zajmują one przy tym w zasadzie cały zbadany obszar stanowiska (Ryc. 2). Brak ich jedynie w części północnej i południowej, co zapewne wskazuje na uchwycone krańce osady w tych właśnie częściach. Odpowiada to obszarowi wyraźnie już wypłaszczonego w stosunku do kulminacji wyniesienia. Z kontynuacją obiektów tarnobreskiej kultury łużyckiej należy się liczyć poza linią rozgraniczenia inwestycji w kierunkach wschodnim i zachodnim. Uwzględniając ukształtowanie terenu można wnosić, że zbadano większą część osady.

Obiekty wzięte z opisywanej kultury są wewnętrznie zróżnicowane (Ryc. 12-15). Za najbardziej typowe należy uznać jamy zasobowe; owalne lub okrągłe w rzucie poziomym i prostokątne lub trapezowate

w profilach. Należą one do obiektów średnich rozmiarów, bowiem średnice wahają się między 0,9 a 1,5 m, a głębokości oscylują około 1 m. Występują one najczęściej po kilka w bliskim sąsiedztwie, będąc zapewne wyznacznikami funkcjonujących niegdyś zagrod. Ich uzupełnieniem są jamy nieregularne lub owalne, większych rozmiarów (średnice dochodzą do 3 m) o niekrowatych lub nieregularnych wypełniskach. Inny typ obiektów reprezentują dołki postłupowe. Niektóre z nich układają się w wyraźne zespoły, odpowiadające budynkom lub innym konstrukcjom naziemnym. Dobrym przykładem jest zgrupowanie dołków (obiekty 245-253), tworzących zarys okręgu (Ryc. 15).

Za wyjątkowe należy uznać obiekty rowkowe, będące pozostałością palisad (Ryc. 16). Zlokalizowano je w południowej części stanowiska. Ich morfologia wskazuje na to, że były one rowkami „fundamentowymi”, w które wstawione (wkopane) były słupy. Nie tworzą one jednej zwartej linii. Dokumentują raczej więcej niż jedną fazę zabudowy (lub w alternatywnej, choć mniej prawdopodobnej interpretacji, układ złożony – wieloelementowy), stąd trudny do interpretacji przebieg. Generalnie można jednak mówić o konstrukcjach zbliżonych do okręgu lub owalu o średnicach kilkadziesiąt metrów. Wyraźne przerwy w zabudowie, zakończone dołkiem postłupowym, interpretować można jako wejścia. Dwa takie przypadki wykazują identyczną orientację – od strony północno-wschodniej. Funkcja tych obiektów jest trudna do określenia. Na pewno nie były to konstrukcje obronne, które chroniłyby całości osady. Ta bowiem jest bardziej rozległa. W zasadzie można założyć tylko trzy różne interpretacje:

- istnienie wydzielonego miejsca na osadzie użytkowanego tylko przez część jej mieszkańców (i być może nie przez cały czas funkcjonowania osady);
- funkcję kraalu – zagrody dla hodowanych zwierząt, za czym może przemawiać skrajna lokalizacja;

Ryc. 12. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Wybór obiektów tarnobrzęskiej kultury łużyckiej

Fig. 12. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A selection of objects of the Tarnobrzeg Lusatian culture

- uznanie założenia za łączące się ze sferą pozamaterialną, np. w typie miejsca łączącego się z kultem lub funkcją społeczną.

Najbliższą analogią dla tych konstrukcji stanowi podobne założenie, znane z osady w nieodległej Terliczce (oddalonej o około 3,5 km), które jest datowane na IX wiek p.n.e. i z którym występują podobne trudności interpretacyjne (Hozer 2009, 316-321).

Zapewne większa część ze 175 obiektów, w których nie znaleziono żadnego materiału zabytkowego także powinna być przypisana tarnobrzęskiej kulturze łużyckiej. Przekonują o tym podobna struktura i zróżnicowanie formalne oraz występowanie w bezpośrednim

Ryc. 13. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Obiekt 341 tarnobrzeskiej kultury łużyckiej

Fig. 13. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. The object 341 of the Tarnobrzeg Lusatian culture

Ryc. 14. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Obiekt 389 tarnobrzeskiej kultury łużyckiej

Fig. 14. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. The object 389 of the Tarnobrzeg Lusatian culture

sąsiedztwie jam „łużyckich”, z którymi obiekty te tworzą wyraźne skupiska. Warto przy tym nadmienić, że w większości tych ostatnich stwierdzono bardzo ubogi inwentarz zabytkowy, reprezentowany zaledwie przez kilka fragmentów ceramiki.

Ruchomy materiał zabytkowy, poza nieokreślonym funkcjonalnie przedmiotem żelaznym, stanowi wyłącznie ceramika – fragmenty naczyń i przezślików. Pod względem technologicznym dominuje ceramika tzw. grubej roboty, wykonana z domieszką tłuczni kamiennego, rzadziej ceramicznego. Zdecydowanie mniej liczne są fragmenty ceramiki gładkiej, brunatnej i czarnej, wykonane z masy w której obserwujemy mniejszą ilość domieszki tłuczni kamiennego i ceramicznego.

Najliczniejszy jest zbiór garnków o chropowatych powierzchniach (Ryc. 17), często także ze śladami obmazywania i elementami zdobniczymi na brzuścu, w postaci listew plastycznych z odciskami placowymi lub samych tylko dołków palcowych. Spotyka się też guzki plastyczne. Stosunkowo rzadko występują otwórki pod krawędzią. W grupie tej notujemy dość duże różnice wielkościowe – od form dużych, zasobowych, po małe garnki.

Druga grupa naczyń to misy. Występują one w kilku odmianach: o łukowatym profilu (Ryc. 18:8-10), zbliżone do stożkowatych, a także profilowane. Wykonane są najczęściej z gliny schudzonej domieszką tłuczni kamiennego i ceramicznego, i posiadają gładkie, a niektóre

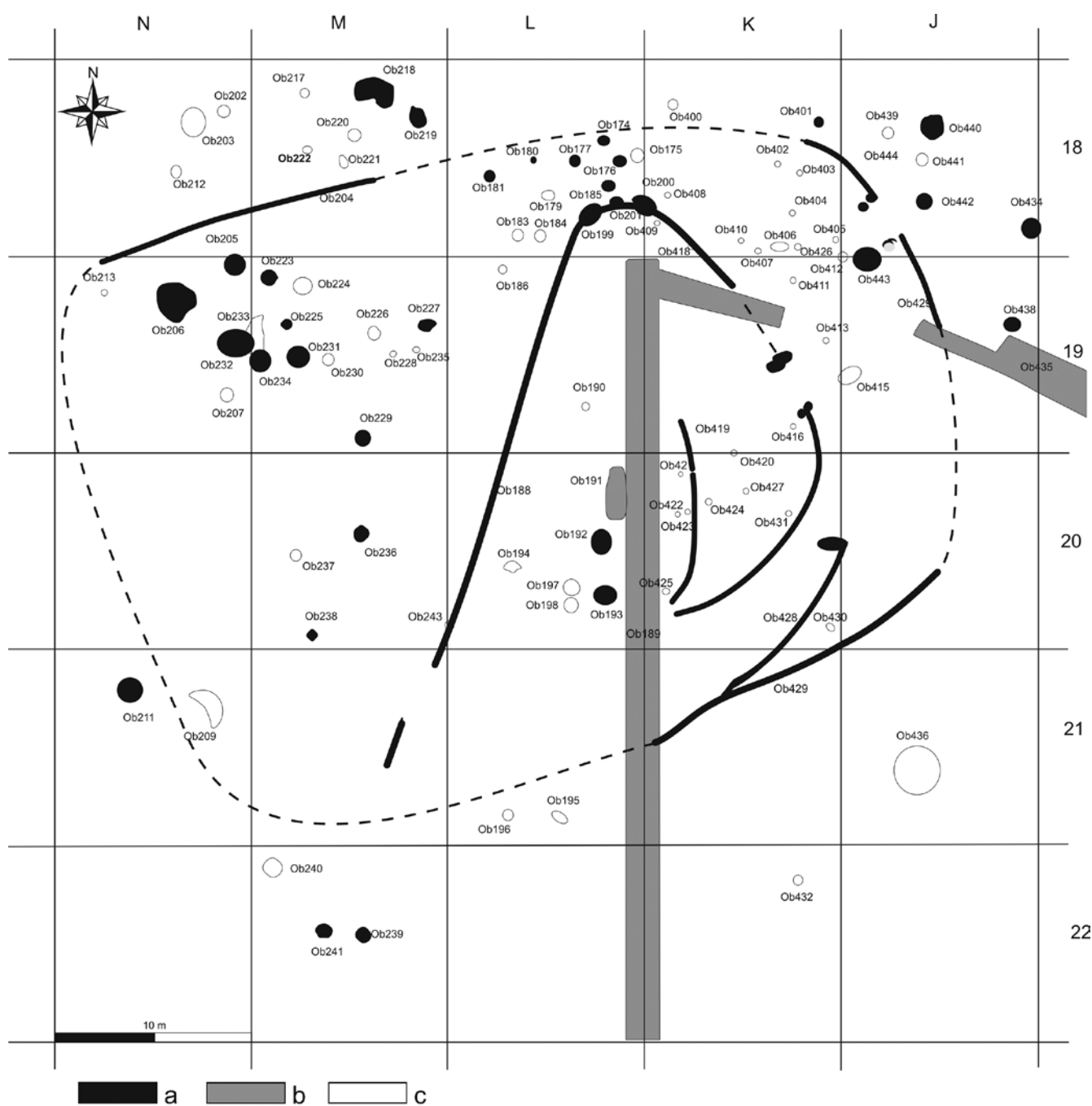
Ryc. 15. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Zespołu dołków postępujących – obiekty 245-253

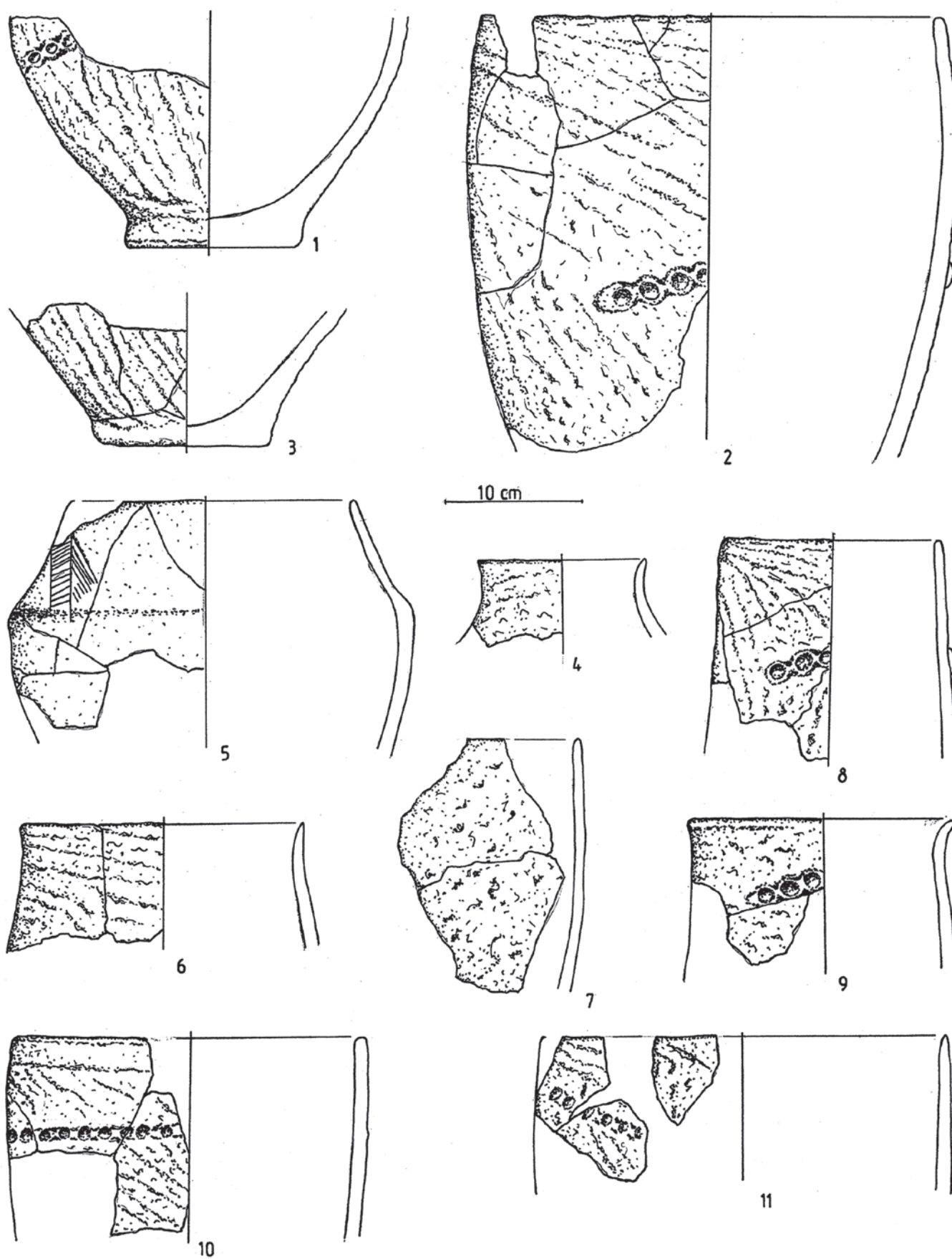
Fig. 15. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A complex of post-holes – objects 245-253

Ryc. 16. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Fragment stanowiska z jamami osadowymi oraz systemem rowków tarnobrzeszkiej kultury łużyckiej: (a) obiekty tarnobrzeszkiej kultury łużyckiej; (b) obiekty z okresu nowożytnego; (c) obiekty nieokreślone chronologicznie

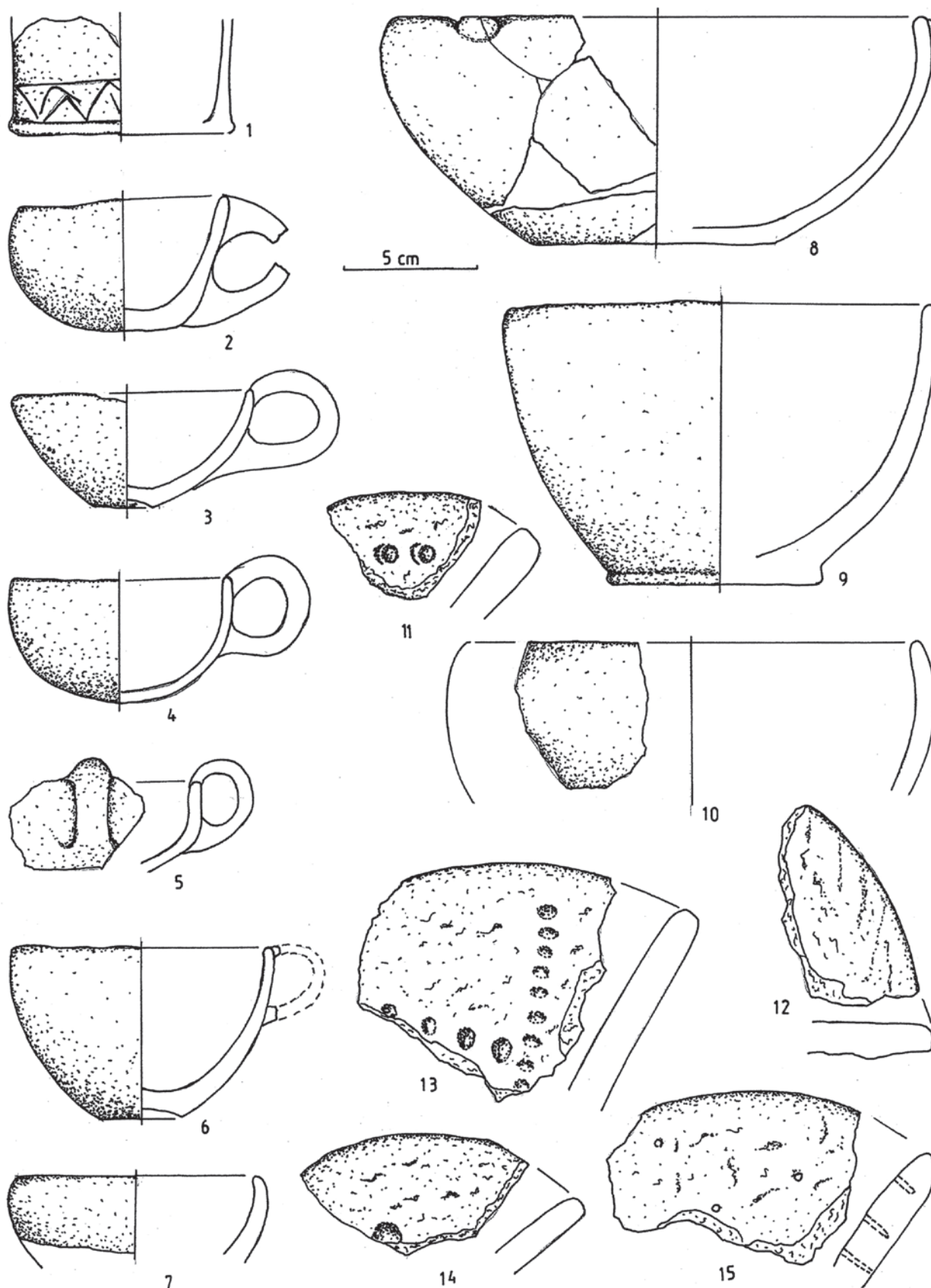
Fig. 16. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A fragment of the site with settlement hollows and a system of furrows of the Tarnobrzeg Lusatian culture: (a) objects of the Tarnobrzeg Lusatian culture; (b) objects from the modern period; (c) objects with an unspecified chronology

Ryc. 17. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Wybór ceramiki tarnobrzesckiej kultury łużyckiej

Fig. 17. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A selection of ceramic ware of the Tarnobrzeg Lusatian culture

Ryc. 18. Rzeszów, stan. 117, woj. podkarpackie. Wybór ceramiki tarnobrzeskiej kultury łużyckiej

Fig. 18. Rzeszów, site 117, podkarpackie voivodeship. A selection of ceramic ware of the Tarnobrzeg Lusatian culture

nawet silnie wygładzone powierzchnie. Warto zwrócić uwagę na obecność mis na wysokich pustych nóżkach.

Kolejna grupa naczyń to kubki-czerpaki (Ryc. 18:2-7). Należą one do egzemplarzy stożkowatych lub półkulistych, a niektóre posiadają dno lekko wciśnięte do wnętrza. Są one formą nie mającą waloru datującego.

Stosunkowo licznie występują fragmenty płaskich talerzy-placków (Ryc. 18:11-15). Są to egzemplarze mające jedną stronę dość dobrze wygładzoną, na drugiej, chropowatej, występują najczęściej dołki palcowe lub nie do końca przekłute otworki. Na niektórych fragmentach widoczne są też odciski prętów lub nawet plecionki.

Naczynia zbliżone do wazowatych należą do rzadkości. Najczęściej zachowane są tylko ich fragmenty, łatwe do identyfikacji ze względu na charakterystyczną tektonikę (załom brzuśca lub wydzielona szyjka) lub staranne wykończenie powierzchni. Najlepiej zachowane są fragmenty naczyń o krótkiej, stożkowatej szyjce, zdobionego powyżej załomu motywem ukośnych rytych kresek (Ryc. 17:5).

Opisana ceramika ma analogie na wielu osadach, w tym badanych w trakcie ostatniej akcji wykopaliskowej, prowadzonej w związku z budową autostrady A-4. Różni się ona jednak od dotychczasowych schematów ustalonych dla tarnobrzeskiej kultury łużyckiej (Moskwa 1976, 53-83) na podstawie materiałów cmentarzyskowych. Ogólny styl – chropowate garnki o jajo-watym lub workowatym profilu, talerze-placki, czerpaki – odpowiada nie tylko tarnobrzeskiej kulturze łużyckiej, ale też i innym jej ugrupowaniom (np. górnośląsko-malopolskiej kulturze łużyckiej), a nawet jednostkom ościennym (np. grupie czerepińsko-łagodowskiej lub zespołom typu Niepla).

Wyjątkowy jest fragment gładzonego naczynia z ornamentem rytym w dolnej części (Ryc. 18:1). Zarówno jego forma, jak i wątek zdobniczy w dolnej części naczynia, wskazują na południowo-wschodnie (kultura Kozja-Saharna – Kašuba 2000, 334) lub wschodnie (Melùkova 1989, tabl. 6, 8) koneksje i związek z wyróżnianą tam ceramiką specjalnego przeznaczenia. Jeżeli właściwe są przytoczone analogie, to zabytek ten może wskazywać na sam początek wczesnej epoki żelaza, lub nawet przełom epok brązu i żelaza według chronologii obowiązującej na ziemiach polskich. Pozostały materiał ruchomy wskazuje na datowanie osady tarnobrzeskiej

kultury łużyckiej w granicach jej III fazy (Moskwa 1976, 97-104), chociaż stosunkowo mała liczba fragmentów naczyń z otworkami pod krawędzią może także wskazywać na jej starszą część.

■ OKRES NOWOŻYTNY

Ostatni horyzont chronologiczny, jaki można wyróżnić na stanowisku, łączy się z nielicznie występującym materiałem nowożytnym. Są to fragmenty 73 fragmenty ceramiki naczyniowej, jeden fragment kafla i 3 fragmenty przedmiotów szklanych, które można datować w dość szerokim przedziale XVI-XIX wieku, przy czym najliczniej występujące cechy, łączą się z wiekami XVII-XVIII. Świadczą o tym zarówno krawędzie naczyń, głównie garnków, jak i ornament, tzw. skośnej kratki, połączony z brązową glazurą (Czopek, Lubelczyk 1993). Z okresu nowożytnego pochodzą też niektóre obiekty, zwłaszcza rowy odwadniające w południowej części stanowiska. Wszystkie te elementy można zapewne powiązać z położonym w pobliżu kompleksem zabudowań dworskich, a wcześniej folwarku (Malczewski 1989, 110-117).

■ PODSUMOWANIE

Stanowisko 117 w Rzeszowie dostarczyło materiałów, które pozwalają na wydzielenie kilku horyzontów chronologicznych, w których na stanowisku funkcjonowały różne formy osadnicze (osady, obozowiska?). Epizody neolityczne, związane z kulturą ceramiki wstęgowej rytej i kulturą malicką, były zapewne krótkotrwałe, a stanowisko należy uznać za najdalej wysunięte na północ w stosunku do zwartej ekumeny tych jednostek na Przedgórskim Płaskowyżu Lessowym, w tym także w obecnych granicach miasta Rzeszowa (Czopek 1995, 11-15). Podobny charakter (może nawet bardziej krótkotrwały) mają ślady kultury trzcinieckiej ze starszego okresu epoki brązu. Dopiero na przełomie epoki brązu i wczesnej epoki żelaza doszło do powstania dłuższej trwającej i znacznie większej osady tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Jej charakter jest analogiczny do innych, dużych i podobnie datowanych osad rozpoznanych w trakcie badań autostrady A-4, w tym położonych najbliżej w Terliczce i Łące. Najmłodsze ślady osadnicze, pochodzące już z okresu nowożytnego, należy łączyć z nieodległą zabudową dworską i działalnością gospodarczą prowadzoną na jej zapleczu.

Bibliografia

- Aksamit T. 1971. Z badań osady neolitycznej w Kormanicach pow. Przemysł. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1967*, 107-113.
- Balcer B. 1983. *Wytwórczość narzędzi krzemianych w neolicie ziem Polski*. Wrocław.
- Czekaj-Zastawny A., Grabowska B., Zastawny A. 2004. Nowe materiały kultury malickiej z badań na trasie autostrady A-4 w zachodniej Małopolsce: stanowisko Brzezie 17 i Targowisko 11, gm. Kłaj. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 24, 69-88.
- Czopek S. 1995. O pradziejach Rzeszowa raz jeszcze. W: M. Jarosińska (red.), *Z przeszłości Rzeszowa*. Rzeszów, 7-46.
- Czopek S. 2008. Aus den Forschungen über die Trzciniec-Kultur in der Rzeszów-Umgebung. *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* 3, 213-250.
- Czopek S., Lubelczyk A. 1993. *Ceramika rzeszowska XIV-XVIII wiek (= Zeszyty Naukowe Muzeum Okręgowego w Rzeszowie 3)*. Rzeszów.
- Czopek S., Niemasik D., Pasterkiewicz W. 2007. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych na stan. 117 w Rzeszowie. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 28, 91-96.
- Górski J. 2007. *Chronologia kultury trzcinieckiej na lessach Niecki Nidziańskiej*. Kraków.
- Hozer M. 2009. Materiały kultury łużyckiej ze stanowiska 4 i 5 w Terliczce, pow. Rzeszów. W: S. Czopek, K. Trybała-Zawiślak (red.), *Tarnobrzaska kultura łużycka – źródła i interpretacje*. Rzeszów, 313-351.
- Kaczanowska M., Godłowska M. 2009. Contacts between the Eastern and Western Linear Cultures In South-Eastern Poland. W: J. K. Kozłowski (red.), *Interactions between different models of the Neolithization north of the Central European Agro-Ecological Barrier*. Kraków, 137-149.
- Kadrow S. 1990. Osada neolityczna na stan. nr 16 w Rzeszowie na Osiedlu Piastów. *Sprawozdania Archeologiczne* 41, 9-76.
- Kadrow S. 1997. Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej na stanowisku 3 w Rzeszowie-Staromieściu. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 18, 5-27.
- Kadrow S. 2006. *Kultura Malicka*. W: M. Kaczanowska (red.), *Dziedzictwo cywilizacji nadunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi*. Kraków, 63-76.
- Kašuba M.T. 2000. Ranne żelazo w lesostepie między Dniestrem i Siretom (kultura Kozia-Saharna). *Stratum plus* 3, 241-488.
- Makarowicz P. 2010. *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy*. Poznań.
- Malczewski J. 1989. *Obecnie dzielnice Rzeszowa niegdyś przedmieścia i wieś podmiejskie*. Rzeszów.
- Melùkova A.I. 1989. Predskifskij period v stepah Severnogo Pričernomor'â. Kul'tura predskifskogo perioda v lesostepnoj zone. W: A.I. Melùkova (red.), *Stepi evropejskoj časti SSSR v skofo-sarmatskoje vremâ*. Moskwa, 10-29.
- Moskwa K. 1976. *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*. Rzeszów.
- Pavúk J. 1969. Chronologie der Želiezovce-Gruppe. *Slovenská archeológia* 17/2, 269-367.
- Półciwiatek J. 1995. Rzeka Wisłok w życiu i gospodarce człowieka doby nowożytniej. W: K. Ruszel (red.), *Wisłok. Rola rzeki w krajobrazie naturalnym i kulturowym regionu*. Rzeszów, 81-122.
- Starkel L., Czopek S., Madeja J., Budek A., Harmata K. 2002. Ewolucja środowiska a osadnictwo prehistoryczne na przedpolu brzegu Karpat w rejonie Sędziszowa i Rzeszowa. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 23, 5-31.
- Szeliga M. 2007. *Der Zufluss und die Bedeutung des Karpatenobsidians in der Rohstoffwirtschaft der postlinearen Donaugemeinschaften auf den polnischen Gebieten*, W: J. K. Kozłowski, P. Raczyk (red.), *The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe*. Kraków, 295-307.

Summary

Sylwester Czopek, Dariusz Niemasik, Wojciech Pasterkiewicz

Preliminary results of excavation research carried out at the site 117 in Rzeszów located on the city ring-road

The site 117 in Rzeszów (Rzeszów-Załęże) – AZP 103-76/83 – is situated on the route of the so-called north-western city ring-road connecting the A-4 motorway (the junction in Terliczka) with the E-4 national road (Rzeszów-Przemysł). Discovered

during surface examinations in 2004, the site was examined by means of excavation in 2006-2007. The total examined area was 117 ares.

The aforementioned site occupies a small elevation within the bottom of an extensive valley of the Wisłok river (the distance from the current riverbed is 1,700 m), which constitutes a part of the Sub-Carpathian Proglacial Stream Valley. On the other hand, the site is situated 1,300 m away from the edge of the Pre-Mountainous Loess Plateau. Absolute heights within the borders of the site are 198-200 m a.s.l.,

with their culmination situated in the central part of the area covered by research. Relative values are small in this place, because the bottom of the valley is situated at an altitude of 197-198 m a.s.l.

Materials obtained from the site 117 in Rzeszów make it possible to separate a number of chronological horizons in which various settlement forms (settlements, encampments?) functioned at the site. Neolithic episodes connected with the Linear Band Pottery culture and the Malice culture probably existed for a short time, and the site should be regarded as a place situated farthest to the north of the concentrated ecumene of these units in the Pre-mountainous Loess Plateau,

also within the current borders of the Rzeszów city. Traces of the Trzciniec culture from the early period of the Bronze Age are of similar nature, or existed perhaps for an even shorter time. A more permanent and much larger settlement of the Tarnobrzeg Lusatian culture was established only at the turn of the Bronze Age and the Early Iron Age. Its character is analogous to other similarly dated large settlements recognised during the examination of the A-4 motorway, including the nearest-situated settlements, i.e. in Terliczka and Łąka. The latest settlement traces, which date back to the modern period, should be associated with nearby manor buildings and economic activity in their back-up area.

■